

MALOM A POKOLBAN

Mikes György

SZENVEDÉLY

Minden fró múltjának van olyan alaprétege, amely munkásságának egészét meghatározza. Moldova számára ezt a személyi kultusz esztendejei jelentik. Minduntalan ide tér vissza, az ötvenes évek elejére, a nagy eredmények és nagy hibák színpadára, a hatalmas nekifutások és tragikus visszahullások drámaíhoz. Makacsul újra és újrírja emlékeit, mintha érezné, még nem mondott el mindent erről a korról, s az, amit már közreadott, az újrírással talán hitelesebb, teljesebb lesz.

Hibaként is fölfoghatnánk ezt, noha valójában nem az. A világirodalom is számos példáját mutatja az efféle írói magatartásnak, amelyből rangos, egészében és összetevőiben is eredeti életmű is kibontakozhat.

A *Malom a pokolban* című új Moldova-regény — részleteiben — először a *Kortárs*-ban jelent meg folytatásokban. Már az első oldalak után nyilvánvaló volt, hogy a pályakezdő kisregény-filmnovella, az *idegen bajnok* témakörének újra-fogalmazásáról van szó. Ott is, itt is a Moldova teremtetten világ igen eredeti formájú és elhelyezési kultúrába botlik az olvasó: extrém figurák, tragédiák, át beteljesedő szerelem, a fiatalokat megérteni nem tudó és nem akaró öregek... — és mellettük az élet periferiájára szorult mellécszereplők egész sora, akiknek a történet alakulására nincs lényeges befolyásuk, de atmoszférateremtő erejük igen nagy.

Miben különbözik egymástól mégis az alapmű és a belőle kinövő későbbi variáns? Megírásuk között majdnem másfél évtized telt el: a különbség tehát elsősorban az, hogy az akkor igen tehetségesnek ítélt Moldovából időközben érettebb, sőt jóval rutinosabb fró lett, aki továbbra is rendkívüli módon ügyel a cselekmény izgalmaságára, de aki közben sokan elhagyott szemléletmódjának egykor oly jellemző vagányromantikájából (persze azért maradt is belőle), és aki most már a korábbiál jóval nagyobb gondot próbálja motiválni főszereplőinek cselekvését, indítékait.

Ennek ellenére azt kell mondanunk: részletesebb rajzolatú lett ugyan a Moldova-hősök intellektuális arca, ám

MOLDOVA GYÖRGY REGÉNYE

VASARNAPI KÖNYVSZEMLE

ezek a szereplők a regény cselekménye során lényegesen nem változnak, nem „fejlődnek”. Alapjában véve ugyanolyanok a történet végén, mint az elején voltak — de időközben sok minden történt velük, tehát más körülmények közé kerültek. De ezt nemcsak a tények rováására kell írunk, mert köze van hozzá a hősök lelkiállapotának is. Hogy úgy mondjuk: a történet szinkronban van a szereplők jellemével, de azt nem változtatja meg, nem korrigálja.

Ebből ered részint Moldova művészetének sajátos szerepe is. Szemmel láthatólag az atmoszféra megteremtése tünik a legfontosabbnak az író számára. A személyi kultusz éveinek hangulatát, légkört akarja megragadni, s aztán belesuggerálni az olvasóba. Így a történet is, a szereplők is elsősorban ürrég, alkalom e letűnt világ újra-idézésére.

Abban a körben minden lehangoló. Figyeljük csak meg: minduntalan esik az eső, a házakról mállik a vakolat, a kocsmákban piszkosak az asztalok, az ital savanyú ízt éleszt a torkokban. S ilyenek az emberek is: tudóbajosak, rossz idegűek, sánták, bosszúállók, magányosak, alkoholisták, elrontott életűek. Megpróbálják a saját útjukat járni. Ez az út a körülményekből adódóan csak rendkívül sajátos (hogy úgy mondjam, megkonstruált) lehet. Ám hiába kísérleteznek, nem szabadok: a malom örökké jár a pokolban. Embereket örl, egzisztenciákat ropant össze, érzéseket porlaszt szét. Mindezt kegyetlen automatizmussal teszi. A szükségességet legtöbbször messze meghaladóan, tehát öncélúan.

Ez lenne a személyi kultusz.

Ha a regényt végigolvasva levonásra érdemes tanulságokat keresünk, akkor megállapíthatjuk: Moldova megőrizte, sőt továbbfejlesztette atmoszférateremtő erejét. A regény cselekménye mindvégig lüktetően izgalmas. Találhatunk gazdagon megmunkált részleteket, eredeti

gondolatokat, néhány sorban megragadóan felvillantott helyzeteket és szereplőket.

Megtaláljuk tehát mindazokat a kellékeket, amelyek egy kitűnő regényhez szükségesek. A *Malom a pokolban* azonban mindezekkel rendelkezvén sem az. Csupán újabb kísérlet.

A rokonszenves és találó hasonlat szerint Moldova lelkiért *Sue* és a fiatal *Gorkij* harcolt. Valaha azt reméltük, hogy az utóbbi lesz a győztes.

Ma azonban már tudjuk, hogy a dolog nem ilyen egyszerű. Moldova időközben ugyanis sikeres fró lett, akit most már sikere is köt: új és új diadalmok kivívására ösztönözve őt.

Papp Zoltán

HÉZSÓ FERENC

MUNKÁS

A pák napja volt. Kabátom felső zsebében szívmelegítően lapult a fizetési boríték. Eppen hazafelé indultam, amikor hirtelen elém topant Kemény, más néven Könyvkukac, és rám kiáltott:

— Na megünn az antikváriumban?!

Könyvkukacról tudni kell, hogy megrögzött könyvvásárló. Minden pénzét könyvek-re költi. Rongyos az inge, a kabátujja, a nadrágjának fényes és átlátszó az ülepe, de ő mit sem törődik ezekkel a dolgokkal. A szeme karikás a sok olvasástól, a bőre sárga, mint a régi könyvek lapjai. Már elvonókúrára is volt, ahol Beniczkyé Bajza Lenkét és Földi Mihályt olvastattak vele, de nem érték el semmi eredményt. Fél évig szolidan élt, csak rumot ivott, aztán ismét elkapta a régi szenvedélyt.

— Nem megyek. Könyvkukac! — mondtam büszkén és határozottan. — Hiába is csalogatsz, nem megyek könyvet venni. Odahaza vár a feleségem, és várnak a gyermekeim. Nem megyek

és punktum. Új életet kezdtem...

— Na, ne izélj! — lökött oldalba Könyvkukac. — Csak egy brosúrát, az én egészségemre. Ma van a születésnapom. Fizetem. A vendégem vagy!

— A múlt héten is születésnapod volt. Mondom, hogy nem megyek, és ha én egyszer azt mondom, hogy nem megyek...

Aztán mégis elmentem vele, de mielőtt beléptünk volna a boltba, felemeltem intó szavamat:

— Csak egy brosúrát!

Barátom bólogatott, és esküre emelte a kezét. Amikor átléptem a küszöböt, megfogadtam magamban, hogy utoljára jövök ide, ez tulajdonképpen egy búcsúlátogatás. Ezentúl még a tájékkára sem jövök az antikváriumnak. Az üzlet, mint minden fizetésnapon, tele volt. Züllyt csend fogadott, csak a könyvek lapjai zizegtek. A haverok, a törzsvendégek felemelték a fejüket a könyvekbe, és halkán köszöntöttek; de szép számmal akadnak olyanok is, akik már annyira mámorosak voltak, hogy meg sem ismertek. Zavaros tekintettel bámultak rám a szemüvegük mögül, és aztán gyorsan visszadugták fejüket a könyvekbe. Barátom lázasan turkálni kezdett a könyvekkel teli ládában, és teljesen elfeledkezett rólam. Én meg tétova léptekkel odamentem az egyik polchoz, és találmra kihúztam egy könyvet. Szerencsém volt, épp azt a könyvet kerestem már hetek óta. Szomjasan, mohón belelapoztam, aztán lehunytt szemmel megszagoltam. Kellemes doh szaga volt. Éreztem, hogy az agyam lassan elbődul, a szívem pedig könnyű lesz, mint a pille.

— Ezt megveszem... — motyogtam, de aztán megnéztem az árát, és rögtön kijózanodtam. Szótlanul visszatartam a könyvet a helyére, és magabiztos léptekkel nyílegyenesen megindultam az ajtó felé. Könyvkukac utánam szaladt.

— Hová mész? — suttogta. Mindkét keze tele volt könyvekkel, és a szeme keresztté állt a gyönyörűségtől. Gúnyosan mosolygott, poros orrát közel dugta az arcomhoz, és megvető hangon azt kérdezte:

— Az úgy volt anyukám, hogy az a marha, könyvbőlond Kemény, tudod, a Könyvkukac, becsalt az antikváriumba egy brosúrát venni...

dezte: — Megyünk haza a mamához?

— Gyere te is! — könyörögtem. Míg nem késő!

— Te csak ne félts engem! — mondta durva, rekedt hangon. — Te mehetsz, ahova akarsz. Én maradok. Én nem félek a feleségemtől. Én nem számolok el minden fillérrel, mint te. Én nem sétálok cilinderben az ágy alatt, mint te. De ha akarsz, csak menj, senki sem tartóztat.

Juszt se mentem. Majd én megmutatom a haveroknak, gondoltam, hogy nem félek én senkitől és semmitől. Visszamentem a könyvespolchoz. Könyvkukac utánam jött, és most már barátságosan azt sugdosta a fülemből:

— Csak egy-két könyvecskét veszünk. Bizisten. Aztán, alo mars haza! Bizisten!

Félóra múlva már nyolc könyv hevert előttem, és megbújva egy hűvös, pókhálós sarokban, a régi szép időköt emlegettem. Könyvkukac kaccal, amikor az egyik antikváriumból mentünk a másikba, amikor az egész fizetésünket ellumpoltuk egy teljes sorozat Pallas lexikonra, vagy egy ritka, első kiadású könyvre. Könyvkukac még azt is felelevenítette, meghatottságtól remegő hangon, amikor egy közös barátunktól elloptuk a százkötetes Jókait.

Zárórág maradtunk. A jó öreg antikvárius többször is felszólított minket, hogy távozzunk, be akarja zárni a boltot, de mi még mindig a könyvek között bókászunk, és válaszképpen elénekeltük a „Nem, nem, nem, nem megyünk mi innen el...” című dalt, természetesen piano, a helyhez illően.

Az üzlet előtt csöckkal búsultam el Könyvkukactól, aki állandóan testvéremnek nevezett, és könyvekkel megrakodva, jökevdűven elindultam hazafelé.

A feleségem már várt. — Szabad tudnom, hogy voltál?

Ez a néhány szó hideg zuhanyként hatott rám. Először csak hebegtem-habogtam, majd így mentegetőztem:

— Az úgy volt anyukám, hogy az a marha, könyvbőlond Kemény, tudod, a Könyvkukac, becsalt az antikváriumba egy brosúrát venni...

Madácsy László

MÓRA FERENC

Halálának 35. évfordulójára

„Mikor magam vagyok a könyvek nagy kriptájában — írta Móra Tömörkényre emlékezve — néha felkapom a fejem a munkából, mert valami gazdátlan nesz lopakodik be a folyosóról. Ez csak a gazdám lehet, jön az olvasó tereméből, a katalógusokat tekintette föl, hogy rendben tartom-e őket; mert vigyázni kell az ilyen újságíró-félére, ha hivatalba szabadul. Az első pillantásom a könyvespolcra esik: ott-e a pohár, amelyben a gazdám életében borocska szokott tartózkodni, összetételére nézve „hosszúlépés”. Igen a pohár a helyén van, csak most tarlóvirágok nyitogatják benne a szemüket, somkórók, szarkalábok és pipitérek.

Igen, megvan itt minden, de mi marad meg abból a holnapnak? Mindegy, hogy a poharak törnek-e el előbb, vagy az emberek, de végre csak eltörnek az üvegek is, az anyagok is, és az emlékek száraz virágát, amik bennük őriztetek, elhordja a szél.

Akkor halunk meg igazán, mikor az utolsó szem is becsukódik, amely valaha fotográfiát vett fel rólunk és senki sem tudja többé, melyik volt a kedves nótánk és hogy kopogott a lépésünk le- s föl a lépcsőn...

A fenti idézet, úgy érezzük, valahogy ide illik bevezetőnek, amikor Móra emlékezzünk, halálának 35. évfordulóján, mert a félbemaradt *Tömörkény-emlékek* című kézirat (Supka Géza közölte), mint „bevéttatlan ígéret” százfélé

szaggatott életének szimbóluma, ahogy Móra maga is megjegyezte életpályájáról a befejezetlen cikkel kapcsolatban.

Ötvennégy éves korában gyötörte halálra a rák, alkotóképességének csúcspontján, és ha élhet még, az *aranykoporsó* nem az utolsó nagy mű lett volna, meggyőződésünk.

Aránylag rövid élete négy part között rohant le a tavaszi Tisza áradataként „a szép nagy semmibe”: a múzeum, a könyvtár, az újságírás és az alkotás között. „Keveset alszik, kinek sok az álma” — mondogatta, és a sokálmú „ezeregyéle” Móra Ferencnek mindenre volt ideje, csak az alvásra, a pihenésre nem. Bár vidéki fró volt és a vidékiesség fogalmához ma is hozzátartozó vállveregető értékelést is vállalta, mert tisztában volt a maga emberi és frói értékeivel, amelyek nemcsak a szegedi körtől, hanem az ország határain is túlnőttek; mondtuk — bár vidéki fró volt, soha sem volt kicsinyes, ellenkezőleg: nagyvonalú, európai horizontú. Szegény volt és mégis gazdag, aki a maga véres verejtékkel szerzett pénzcsekkéből jó szívvel adott „kölcönt” az arra rászorulóknak, „soha ne add vissza”-kamatra. Egy Olaszországban éhező fiatal szegedi művésznek (mert a művészek mindig éheznek) például kétszáz pengőt küldött a húszas évek végén amikor akkor óriási pénznek számított. Gyakran megtörtént, hogy az ásatás költségeit saját jövedelméből fedezte, mert a városnak sok minden feleslegesre volt pénze, csak a kultúrára nem. De legtöbbet frói tehetségének aranyából adott — tékozló kézzel és kedvvel.

Nem tudjuk megállni, hogy ne idézzük Juhász Gyulát, a legnagyobb és legigazabb tanút, aki Mórát „ezeregyéle”-nek és „legendás dolgozó”-nak nevezte. Ezeket írja többek között:

„Kitört a nagy háború és az egyetlen újság a magyar vidéken, amely az első órától fogva végig a vezető helyen mindig a békét siratta, mindig a magyar vért sajnálta, mindig a jövőt féltette, a *Szegedi Napló* volt. Móra Ferenc írta azokat a szó legnemesebb értelmében vett pacifista vezércikkeket, amelyek a maguk hazai családi körében éppen úgy szolgálták az emberiség ügyét, mint *Romain Rolland* tiltakozásai a nagyvilágban. A háborúban a tollal küzdők sorában a legtisztább magyar hősök egyike volt a mi Móra Ferencünk...

A jövő Móra Ferenc száz év múlva nagy zavarban lesz majd: hova tegye, hogyan osztályozza azt a tömérdek Móra Ferencet, aki itt alkotott és munkálkodott?”

Am Móra, a toll nagyszerű katonája, nemcsak a háború idején vívta meg a maga harcát népe védelmében a vitézködő háborús uszítókkal, hanem 1918-ban és 1919-ben is, de ekkor már a forradalomnak ádáz és álnok ellenségeivel. Vezércikkeiben, leveleiben, előadásiban, megnyilatkozásaiban hitet tett a munkásság forradalma mellett, mert joggal érezte, hogy ez az ő forradalma is.

Tudta hogy „a forradalom egy gigantikus prériégés, az elszabadult tüzet nem lehet megállítani, míg saját hamvába nem hal. Gyűrűjéből kiszabadulni nem lehet, s nagy értékekkel beleéghetnek azok is, akik gyújtották — a forradalmak mindig inkább voltak halálatlanok mint halásak, és inkább irgalmatlanok, mint méltányolatók, és a forradalmak természetük szerint nem is lehetnek mások, csak erőszakosak és rohanók, mint a láva-patakok. És ezért az a nemzedék, amely forradalmat csinál, mindig szenved vele, és nem magának csinálja azt, hanem az utána következő nemzedéknek, amelyet ő vált meg a vajadás gyötrelmeivel, könnyeivel és vérével.”

De tudta azt is, hogy az ellenforradalom a francia szuronyok támogatásával ugrásra készen áll, a burzsoázia leszármazása készül, és mégis 1919. április 1-én, amikor már a direktórium tagjai, néhány nappal előbb a francia megszállók beavatkozása következtében Szegedről elmenekült kényszerülték megírja *Memento* című cikkét, amelyben kijelenti, hogy „talán soha sem volt a történelemben diktatúra, amely ilyen megalkuvástalanul kemény és mégis ilyen isteni emberiséges lett volna...”

A diadalmas proletariátus nemcsak fenyeget, hanem ígér is: irgalmatlan halált annak, aki moccan mer az új világrés ellen, emberi megélhetést mindenkinek, aki béri azzal, amit a maga becsületes munkájával kereshet a más verejtékéhez nélkül. A proletariátus nem vére szomjas, hanem boldogságra s abból mindenkinek juttat annyit, amennyi megilleti.”

Móra, amikor a fenti cikkében az 1793-as, tragikus lyoni eseményekre utal, mint intó példára, Szegedet nyilvánvalóan nem a forradalom, hanem az ellenforradalom bosszújától félti, s főképpen azokat, akik a forradalomban